

УДК 349.42

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.2.30>

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ЗАКОНОДАВСТВІ ПРО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКУ КООПЕРАЦІЮ

Хріщева О.Г.,
*аспірантка кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
e-mail: Neykova@i.ua*

Хріщева О.Г. Теоретико-правові засади гендерної рівності у законодавстві про сільськогосподарську кооперацію.

Статтю присвячено дослідженню теоретико-правових засад гендерної рівності у законодавстві про сільськогосподарську кооперацію. Гендерна рівність, яка є однією із цілей сталого розвитку, що були проголошені у 2015 році резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй № 70/1, – це запорука демократичного розвитку держав, високого рівня продуктивності праці у сільському господарстві, забезпечення продовольчої безпеки тощо. В умовах сьогодення у сільському господарстві, яке є однією із провідних сфер економіки України, зокрема у сфері сільськогосподарської кооперації, між жінками та чоловіками спостерігається значний гендерний розрив, жінки, що мешкають у сільській місцевості, стикаються з рядом проблем та зазнають різних форм дискримінації, що є недопустимим. У статті розглянуто історичну ретроспективу участі жінок у кооперативному русі крізь призму діяльності Міжнародного кооперативного альянсу. Визначено, що в рамках європейської інтеграції, всебічна промоція гендерної рівності у кооперативному секторі економіки України має стати однією із ключових рис національного кооперативного руху. У статті сформовано авторську періодизацію розвитку сільськогосподарської кооперації у незалежній Україні в контексті її законодавчого забезпечення та виокремлено шість періодів. Встановлено, що різні періоди розвитку сільськогосподарської кооперації у незалежній Україні, зокрема в контексті її законодавчого забезпечення, характеризуються приділенням недостатньої уваги питанню гендерної рівності між жінками та чоловіками у сільськогосподарських кооперативах. Зроблено висновок, що законодавство України про сільськогосподарську кооперацію залишається неповноцінно гендерно-орієнтованим та гендерно-чутливим, оскільки досі не містить окремого принципу гендерної рівності у кооперативах, сільськогосподарських кооперативах, закріплення якого є вкрай важливим для підкреслення значущості та пріоритетності питання забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у кооперативному секторі економіки України. У статті наголошено на необхідності доповнення законодавства про сільськогосподарську кооперацію окремим принципом гендерної рівності.

Ключові слова: гендерна рівність, сільськогосподарська кооперація, сільськогосподарський кооператив, кооператив, законодавство про сільськогосподарську кооперацію.

Khrishcheva O.G. Theoretical and legal foundations of gender equality in legislation on agricultural cooperation.

The article is dedicated to the investigation of theoretical and legal foundations of gender equality in legislation on agricultural cooperation. Gender equality is one of the sustainable development goals. In today's conditions in agriculture, which is one of the leading spheres of the Ukrainian economy, including the sphere of agricultural cooperation, there is a significant gender gap between women and men, women, who live in rural areas, face a number of problems and various forms of discrimination, that is unacceptable. The article considers the historical retrospective of the women's participation in cooperative movement through the prism of the ICA activities. It is determined that within the framework of European integration, the comprehensive promotion of gender equality in the cooperative sector of the economy of Ukraine should become one of the key factors of the national cooperative movement. In the article the author's periodization of the development of agricultural cooperation in independent

Ukraine in the context of its legislative support, which is divided into six periods, is formed. It has been established that different periods of development of agricultural cooperation in independent Ukraine, in particular in the context of legislative support, are characterized by insufficient attention to gender equality between women and men in agricultural cooperatives. It has been concluded that the legislation of Ukraine on agricultural cooperation remains incompletely gender-oriented and gender-sensitive, since it still does not contain a separate principle of gender equality in cooperatives, agricultural cooperatives, the consolidation of which is extremely important to emphasize the significance and priority of the ensuring equal rights and opportunities for women and men in the cooperative sector of the Ukrainian economy. The article emphasizes the need to supplement legislation on agricultural cooperation with the separate principle of gender equality.

Key words: gender equality, agricultural cooperation, agricultural cooperative, cooperative, legislation on agricultural cooperation.

Постановка проблеми. Питання забезпечення гендерної рівності у всіх сферах життя, зокрема сільському господарстві, є одним із ключових для всього цивілізованого світу, оскільки гендерна рівність є запорукою сталого та демократичного розвитку держав, високого рівня продуктивності праці у сільському господарстві, забезпечення продовольчої безпеки тощо. Втім, Європейська комісія підкреслює, що «... жодна країна світу наразі не знаходиться на шляху до повного досягнення гендерної рівності та розширення прав і можливостей усіх жінок і дівчат до 2030 року» [1]. Україна не є винятком. В умовах сьогодення у сільському господарстві, яке є однією із провідних сфер економіки України, зокрема у сфері сільськогосподарської кооперації, між жінками та чоловіками спостерігається значний гендерний розрив, наявність якого обумовлюється багатьма чинниками. Різні періоди розвитку сільськогосподарської кооперації у незалежній Україні, зокрема в контексті її *законодавчого забезпечення*, характеризуються приділенням недостатньої уваги питанню гендерної рівності між жінками та чоловіками у сільськогосподарських кооперативах. Не зважаючи на прийняття 21 липня 2020 року Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» у новій редакції, законодавство України про сільськогосподарську кооперацію залишається неповноцінно гендерно-орієнтованим та гендерно-чутливим, що обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Мета дослідження. Мета статті полягає у дослідженні теоретико-правових засад гендерної рівності у законодавстві про сільськогосподарську кооперацію, окресленні періодизації розвитку сільськогосподарської кооперації у незалежній Україні в контексті її *законодавчого забезпечення*, виявленні прогалин у законодавстві про сільськогосподарську кооперацію, які перешкоджають повноцінному забезпеченню гендерної рівності у кооперативах, та пошуку шляхів для їх нівелювання.

Стан опрацювання проблематики. Різні аспекти участі жінок у кооперативному русі, як на міжнародному, так і на національному рівні, досліджувалися у працях Н.І. Земзюліної, О. Медвідь, Г. Гриценко, С. Буртак, Л. Нечипоренко, М. Руденко та інших науковців. Разом з тим, у науковій літературі залишається малодослідженим питання розвитку кооперативного законодавства України, зокрема законодавства про сільськогосподарську кооперацію, в контексті гендерних аспектів.

Виклад основного матеріалу. Якщо звернутись до історичної ретроспективи участі жінок у кооперативному русі, можна відзначити, що на міжнародному рівні тривалий час приділяється увага питанню забезпечення гендерної рівності у кооперативах.

Так, в рамках Міжнародного кооперативного альянсу з 1921 по 1966 роки функціонувала Міжнародна кооперативна жіноча гільдія («у 1963 р. вона поєднувала понад 27 млн. жінок – кооператорів з 30 країн» [2, с. 69]), яка у 1966 році трансформувалась у Жіночу кооперативну консультативну раду, що «...консультувала МКА з проблем жіночого кооперативного руху, проводила освітню й дослідницьку діяльність, встановлювала контакти з жінками-кооператорами та національними жіночими організаціями, вела боротьбу за рівні права жінок та чоловіків в освіті, професійному навчанні, оплаті праці, в висуванні на керівні посади, а також співпрацювала з ООН та її спеціалізованими установами, іншими міжнародними організаціями» [3, с. 158].

У 1974 році реорганізовано Жіночу кооперативну консультативну раду та створено Комітет жінок-кооператорів. Варто підкреслити, що цей допоміжний комітет МКА об'єднав «...представників споживчих, сільськогосподарських, виробничих і житлових кооперативів» [3, с. 158].

Наразі у складі Міжнародного кооперативного альянсу діє Комітет з гендерної рівності (The Gender Equality Committee), діяльність якого сприяє гендерній інтеграції та гендерній рівності у кооперативах.

У своїй заяві «Accelerating progress in gender equality through cooperatives», присвяченій святкуванню Міжнародного жіночого дня у 2024 році, Комітет з гендерної рівності Міжнародного кооперативного альянсу підкреслив, що «кооперативи є цінним рушієм гендерної рівності. Пропонуючи можливості для економічної незалежності та участі в колективних діях, кооперативи приносять користь не лише жінкам, а й усій громаді – ця динаміка може змінити колективне мислення таким чином, щоб вплинути на наступні покоління» [4].

Важливо відзначити, що гендерна рівність є однією із цілей сталого розвитку, які були проголошені у 2015 році резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй № 70/1 та які розглядаються як «...універсальний заклик до дій щодо скорочення бідності, захисту планети та забезпечення того, щоб до 2030 року усі люди жили в мирі і достатку» [5].

У свою чергу забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат передбачено Указом Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року».

Станом на сьогодні відзначається, що в Україні «гендерна рівність залишається одним із основних пріоритетів уряду України» [6]. При цьому на практиці, на жаль, у сільському господарстві, зокрема у сфері сільськогосподарської кооперації, спостерігається значний гендерний розрив між жінками та чоловіками, жінки, що мешкають у сільській місцевості, стикаються з рядом проблем та зазнають різних форм дискримінації, що є недопустимим.

Так, С. Буртак, Л. Нечипоренко, М. Руденко та інші автори праці «Розширення прав та можливостей сільських жінок: розробка гендерно чутливого законодавства та національних програм», опублікованої у 2013 році, окреслюють доволі широкий спектр проблемних питань, з якими стикаються жінки, що мешкають у сільській місцевості, та які продовжують залишатися актуальними станом на сьогодні: «...обмежений доступ сільських жінок до ресурсів та користування ними, відсутність сучасних умов для цивілізованого побуту, важкі немеханізовані умови праці, обмежений доступ до навчання новим технологіям та неможливість придбати технічні засоби для ведення господарства, обмежений доступ до кредитів, до участі в прийнятті рішень, плануванні та контролюванні процесом створення та розвитку кооперативів» [7, с. 8].

Звертаємо увагу, що Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року містить окремий розділ «Множинна дискримінація та права жінок», який встановлює, що «результати дослідження «Гендерні аспекти, розвиток сільського господарства та сільських територій – Україна», проведеного у 2021 році Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН, свідчать про обмежену доступність багатьох послуг, зайнятості та правосуддя для жінок, які проживають у сільській місцевості» [8].

Людмила Шемелинець, заступниця міністра аграрної політики та продовольства України, підкреслила, що «в сільській місцевості є актуальною проблема нерівності зарплат жінок та чоловіків» [9].

Також доцільно відзначається, що «...війна привнесла численні складнощі, які поглибили вже наявну гендерну нерівність в українському суспільстві» [6].

На наше переконання, у реаліях сьогодення, в рамках європейської інтеграції, всебічна промощія гендерної рівності у кооперативному секторі економіки має стати однією із ключових рис національного кооперативного руху.

Національне законодавство представлено значним масивом нормативно-правових актів, які регламентують різні аспекти діяльності сільськогосподарських кооперативів.

На окрему увагу заслуговує спеціальне кооперативне законодавство, провідними елементами якого є Закон України «Про кооперацію», Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» та Закон України «Про споживчу кооперацію», які не містять *дискримінаційних норм* за ознакою статі, проте які, на наш погляд, є неповноцінно гендерно орієнтованими та гендерно чутливими, оскільки досі не містять окремого принципу гендерної рівності у кооперативах, сільськогосподарських кооперативах, закріплення якого є вкрай важливим та необхідним для підкреслення значущості та пріоритетності питання забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у кооперативному секторі економіки України, а також усунення існуючого на практиці дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків, що проживають у сільській місцевості, реалізовувати рівні права.

Ми пропонуємо розглянути авторську періодизацію розвитку сільськогосподарської кооперації у незалежній Україні в контексті її *законодавчого забезпечення*.

У хронологічному порядку виокремлюємо такі періоди: I період: 1992–1997 роки; II період: 1997–2003 роки; III період: 2003–2009 роки; IV період: 2009–2013 роки; V період: 2013–2020 роки; VI період: з 2020 року – до сьогодні.

Так, I період (1992–1997 роки) розвитку сільськогосподарської кооперації у незалежній Україні в контексті її *законодавчого забезпечення* ми пов'язуємо із прийняттям першого законодавчого акта у сфері кооперації незалежної України – Закону України «Про споживчу кооперацію», який визначив, що «діяльність споживчої кооперації будується на принципах добровільності членства, демократизму, соціальної справедливості, взаємодопомоги та співробітництва, вільного господарського функціонування на основі ринкових відносин» [10].

Зазначений закон, на жаль, не розкриває зміст окреслених принципів.

Відзначимо, що тогочасне національне законодавство не оперувало категорією «гендерна рівність», втім станом на сьогодні чинна редакція Закону України «Про споживчу кооперацію» досі не передбачає поняття «гендерна рівність», що, на нашу думку, є суттєвим упущенням, з урахуванням сучасних реалій, коли гендерна рівність «...відіграє ключову роль у справі забезпечення миру та згоди у суспільстві, а також повноцінної реалізації людського потенціалу на основі сталого розвитку» [11].

II період (1997–2003 роки) характеризується прийняттям профільного нормативно-правового акта – Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», який закріплював принципи діяльності кооперативів у загальному вигляді, проте не містив положень, які б повноцінно вказували на орієнтованість цього нормативно-правового акта на забезпечення рівності між жінками та чоловіками-кооператорами, недопущення дискримінації за ознакою статі тощо.

III період: 2003–2009 роки: 10 липня 2003 року прийнято Закон України «Про кооперацію», який закріпив основи функціонування *кооперації* в Україні та визначив основні принципи кооперації, серед яких принципи «добровільності вступу та безперешкодного виходу з кооперативної організації», «соціальної справедливості, взаємодопомоги та співробітництва» тощо, без розкриття їхнього змісту.

На наш погляд, цього недостатньо, враховуючи те, що в Україні все більшої *гостроти* набувають проблеми *гендерної* нерівності.

Підкреслимо, що 08 вересня 2005 року було прийнято спеціальний Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», який вперше закріпив дефініцію терміна «гендерна рівність» на законодавчому рівні.

IV період: 2009–2013 роки. У 2009 році було затверджено «Державну цільову економічну програму підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року», яка передбачала значну фінансову підтримку кооперативів.

Метою вказаної програми було визначено «удосконалення правових, соціально-економічних та організаційних умов для створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, формування їх інфраструктури, зняття перешкод на шляху до організованого аграрного ринку особистим селянським, фермерським господарствам та фізичним особам – сільськогосподарським товаровиробникам, підвищення рівня добробуту і зайнятості сільського населення» [12].

На жаль, вказана програма не зосереджувала уваги на стимулюванні просування гендерної рівності у сільськогосподарських кооперативах, незважаючи на те, що в Україні проблема гендерної нерівності у сільському господарстві вкрай актуальна та вже декілька років діяв Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

06 вересня 2012 року було прийнято ще один важливий з точки зору гендерної проблематики нормативно-правовий акт – Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні».

V період: 2013–2020 роки. 19 січня 2013 року набула чинності нова редакція Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», який визначив, що «загальні принципи, поняття та норми утворення, забезпечення функціонування, управління та ліквідації сільськогосподарського кооперативу і кооперативних об'єднань, контроль за їх діяльністю, права та обов'язки їх членів ... у таких кооперативах та об'єднаннях регулюються Законом України «Про кооперацію»» [13], який досі, на жаль, не оперує поняттям «гендерна рівність».

VI період: з 2020 року – до сьогодні. 21 липня 2020 року прийнято Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» у новій редакції, який передбачив в рамках принципу добровільності та відкритості членства у сільськогосподарському кооперативі, сільськогосподарському коопера-

тивному об'єднанні «право вільного вступу до сільськогосподарського кооперативу, сільськогосподарського кооперативного об'єднання будь-якої особи, яка ... готова взяти на себе всі пов'язані з членством у такому кооперативі, кооперативному об'єднанні обов'язки, недискримінаційні за гендерною, соціальною, расовою, політичною, релігійною або іншими ознаками...» [14].

Вказаний нормативно-правовий акт, на відміну від Закону України «Про кооперацію» та Закону України «Про споживчу кооперацію», є більш спрямованим на включення основ гендерної політики у кооперативні відносини, оскільки закріплює положення про «недискримінаційні за гендерною ознакою обов'язки», що відповідає принципу відкритості членства Міжнародного кооперативного альянсу. Втім, на наше переконання, цього недостатньо для повноцінного утвердження курсу на забезпечення гендерної рівності у сільськогосподарській кооперації. Вкрай нагальним є закріплення окремого принципу гендерної рівності у законодавстві про сільськогосподарську кооперацію, а саме Законі України «Про кооперацію» та Законі України «Про сільськогосподарську кооперацію», що сприятиме забезпеченню рівних прав та можливостей жінок і чоловіків-кооператорів.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що гендерна рівність є запорукою сталого розвитку держав. При цьому, в умовах сьогодення у сільському господарстві, яке є однією із провідних сфер економіки України, зокрема у сфері сільськогосподарської кооперації, між жінками та чоловіками спостерігається значний гендерний розрив, жінки, що мешкають у сільській місцевості, стикаються з рядом проблем та зазнають різних форм дискримінації. В рамках європейської інтеграції всебічна промоція гендерної рівності у кооперативному секторі економіки України має стати однією із ключових рис національного кооперативного руху. У статті наведено авторську періодизацію розвитку сільськогосподарської кооперації у незалежній Україні в контексті її *законодавчого забезпечення*. На жаль, різні періоди розвитку сільськогосподарської кооперації у незалежній Україні, зокрема в контексті її *законодавчого забезпечення*, характеризуються приділенням недостатньої уваги питанню гендерної рівності у сільськогосподарських кооперативах. Визначено, що законодавство України про сільськогосподарську кооперацію залишається неповноцінно гендерно орієнтованим та гендерно чутливим, оскільки досі не містить окремого принципу гендерної рівності у кооперативах, сільськогосподарських кооперативах, закріплення якого є вкрай важливим та необхідним для підкреслення значущості та пріоритетності питання забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у кооперативному секторі економіки України, а також усунення існуючого на практиці дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків, що проживають у сільській місцевості, реалізовувати рівні права. Наголошуємо на необхідності доповнення законодавства про сільськогосподарську кооперацію окремим принципом гендерної рівності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. План дій із гендерної рівності: права жінок та дівчат є основою глобальної стратегії для гендерної рівності. Представництво Європейського Союзу в Україні: веб-сайт. URL: <https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine> (дата звернення: 02.10.2024).
2. Каран В. Міжнародний кооперативний альянс та провідні тенденції розвитку кооперативного руху в Східноєвропейському регіоні. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія «Історичні науки»*. 2008. Вип. 5. С. 164–169.
3. Земзюліна М.І. Становлення світового жіночого кооперативного руху (перша третина ХХ ст.). *Збірник наукових праць «Український селянин»*. 2012. Вип. 13. С. 158–161.
4. ICA GEC's statement on the International Women's Day. International Cooperative Alliance: website. URL: <https://ica.coop/en/media/library/statement/ica-gecs-statement-international-womens-day> (дата звернення: 02.10.2024).
5. Що таке Цілі сталого розвитку? United Nations Development Programme. Ukraine: веб-сайт. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku> (дата звернення: 02.10.2024).
6. Гендерний профіль країни Україна. ЄС за гендерну рівність: служба допомоги реформам. Липень 2023 року. URL: https://euneighbourseast.eu/wp-content/uploads/2024/03/eu4genderhelpdesk_ukrainegenderprofile_2023-cgp_ukr_v5.pdf (дата звернення: 02.10.2024).
7. Розширення прав та можливостей сільських жінок: розробка гендерно чутливого законодавства та національних програм. Інформаційно-консультативний жіночий центр. Київ: ФОП Москаленко О.М., 2013. 64 с.

8. Про схвалення Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та затвердження операційного плану з її реалізації на 2022–2024 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2022 р. № 752-р.
9. Жінки у сільській місцевості отримують на 15% меншу зарплатню ніж чоловіки, – Людмила Шемелинець. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zhinky-u-silskii-mistsevosti-otrymuiut-na-15-menshu-zarplatniu-nizh-choloviky-liudmyla-shemelynets> (дата звернення: 02.10.2024).
10. Про споживчу кооперацію: Закон України від 10.04.1992 р. № 2265-XII. Дата оновлення: 01.01.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-12#Text> (дата звернення: 02.10.2024).
11. Gender Equality. The unfinished business of our time. United Nations : website. URL: <https://www.un.org/en/global-issues/gender-equality> (дата звернення: 02.10.2024).
12. Про затвердження Державної цільової економічної програми підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.06.2009 р. № 557. Втрата чинності: 07.07.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/557-2009-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.10.2024).
13. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17.07.1997 р. № 469/97-ВР. Редакція від 19.01.2013 р. Втрата чинності: 15.11.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80/ed20130119#Text> (дата звернення: 02.10.2024).
14. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 21.07.2020 р. № 819-IX. Дата оновлення: 24.07.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text> (дата звернення: 02.10.2024).